

Kolár, J.: Hájkova Kronika česká a česká kultura. In: V. Hájek, Kronika česká. Praha 1981, s. 7–24

Palacký, F.: Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber. Praha 1836

Týž: Časopis Českého musea, 38, 1864, s. 11–16.

Šimák, J. V.: Prameny a pomůcky Hájkovy. In: Sborník prací historických k šedesátinám J. Golla. Praha 1906, s. 150–165

ra

Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (1921–1923)

Dílo vycházelo původně v sešitech jako lidová četba na pokračování. Hlavní postavou je prostý člověk, obchodník se psy. Do armády nastoupil na invazivním voze, byl obviněn z velezrady, vyšetřován na psychiatrii a skončil jako sluha nejprve u polního kuráta, milovníka žen a pití Katze, posléze u nadporučíka Lukáše. Svým chováním a jednáním nejen přivádí svého důstojníka do různých nesnází, nýbrž zároveň rozkládá řád armádní organizace a zesměšňuje autoritu jeho zastánců (poručík Dub). Je postavou nejednoznačnou, nabízející různé výklady a pojetí.

Román bývá chápán z hledisek ideologických jako antimilitaristický a alegorický, z hlediska uměleckého jako humoristický. Má osobitý styl lidového vyprávění a je založen na volném sledu epizod. Haškova rozkoš z vyprávění lidových příběhů postupně do děje vtahuje množství postav, které nejsou modelovány do krajní polohy kladných a záporných postav, ale jsou diferencované na jedné straně v duchu lidových postojů, na druhé straně v duchu postojů promocnářských a provojenských.

Originalita Haškova Švejka dělala vždy potíže s jeho zařazením a oceněním. Dílo bylo někdy chápáno jako poněkud obhroublá lidová četba humoristická, jindy bylo chápáno jako rafinovaný projev satirický a sarkastický, směřující až k absurditě Fr. Kafky. Bylo přijímáno jako výsměch rakouskému režimu a nenáviděnému vojenskému zupáctví, ale také jako dílo nebezpečné a zlehčující každou armádu a rozkládající vojenskou disciplínu každého režimu. Švejkovství se také hodnotilo jako fenomén národní, sociálně obranný, nebo jako obecně lidský typ, který se tak účtyhodně zařadil do světové literatury.

Při hodnocení Osudů dobrého vojáka Švejka se vrství řada problémů: historických, estetických, etických, filozofických, sociologických, kulturněpolitických apod. Mnohotvárnost Švejkovy postavy vede často k zjednodušujícím výkladům a tím i k častým polemikám a bojům o Haškova Švejka.

Pozitivně se o díle vyjádřil už v roce 1921 I. Olbracht, který román označil jako „nejlepší český román válečný“, postavu Švejka chápal jako světový literární typ vycházející z lidové tradice, jako „geniálního idiota“, který odhaluje „ničemnost, blbost a surovost války“, protože Hašek stál nad válkou a „smál se jí“. A. Fuchs a M. Brod ve shodě s Olbrachtem pojali Švejka jako lidového hrdinu, respektive malého člověka, jenž svými postoji vzdoruje autoritám a ideologiím.

Oficiální literární kritika román zařadila k lidové četbě chápané jako součást literatury esteticky pokleslé. A. Novák v Českém písemnictví z ptáčích perspektivy (1923) Švejka označil za typ „živočišného občánka, pudově odpírajícího válce a ochotně předstírajícího blbství“, jehož cílem je přežít nesmyslnou válku. V Handbuch der Literaturwissenschaft (1933) však uznal už jeho světovou proslulost, i když svůj despekt vůči románu a postavě Švejka nezměnil. Jevil se mu dokonce jako kontrast k pozitivnímu národnímu typu reprezentovanému Babičkou Boženy Němcové. Překladatel do ruštiny M. Skačkov viděl Haškovo novátorství v zobrazení velkoměstské periferie, v hospodských historkách, ve splynutí s lidem a lidovou slovesností. V průběhu 20. let se střetala kritika konzervativní a tradicionalistická s kritikou generace proletářské literatury a Devětsílu. J. Hora a J. Fučík vyzdvihli umění humoristy a ironika a odmítali šaškovské znevážování autora. V anketě časopisu Q (1926) se záporně o Švejkovi vyjádřil např. J. Herben a M. Hýsek. K. Teige uvedl Haškovu spřízněnost s dadaisty a Švejka pojal jako moderního Sancho Pansu. S dadaisty spojoval Haška též J. Fučík. B. Václavěk nacházel souvislosti poválečného vitalismu a poetismu s Haškovou humorností, konfrontoval Vančurovo dada tragické (Pole orná a válečná) s Haškovým dada komickým, absurdně humorným. Avantgarda z časopisu Trn si přímo dala heslo: „Švejk je náš program!“ J. Honzl ocenil Haškovo umění groteskní zkratky a zájem o všední den, kladně byl Švejk přijímán též E. F. Burianem a Voskovcem a Werichem.

Na konci 20. let se zájem o Švejka utlumil a dílo bylo více posuzováno z aktuálních pozic ideologických, z pohledu budování nového státu. Švejk se začínal chápat jako pochybný válečný hrdina a „švejkovina“ jako nevhodný postoj v nových společenských podmínkách. R. Medek polemicky reagoval románem Legenda o Barnabášovi (1932). J. Durych ze spirituálních pozic odsoudil Švejka, který mu může být jen historickým dokumentem české ubohosti. F. X. Šalda se snažil hodnotit Švejka objektivně, nikoliv jako dílo esteticky výjimečné, ale společensky a dobově příznačné. Odmítl hodnocení Durychovo, chápal román jako výraz lidového odporu k válce. J. Kodíček ocenil genialitu a lidovost Švejka, ale jeho význam omezil na dobu první světové války, V. Voříšek připomíná, že Švejk byl zosobněním českého člověka za války – ale soudobí vojáci a legionáři jsou proti Švejkovi.

Na konci 20. let ožily diskuse o Švejkovi a shledávalo se jeho škodlivé působení na mládež (pasivní odpor). Diskusi usměrnil J. Kopta: „Švejk, ten mazaný a dobrý blb, jest pouhou záminkou, aby bylo s děsivou upřímností odhaleno všechno blbství režimu a státu, bez jehož existence by byl

nikdy nevznikl.“ V. Dyk zpočátku ostře odmítl pasivitu a společenskou zápornost Švejka, ale po vystoupení Fučíkově a Horově na obranu Švejka jako protiválečného živlu své názory korigoval v duchu demokratismu a republikánství.

V 30. letech se Švejk stal součástí protifašistického boje. Proti Durychovi obhajoval Švejka F. Kovárna v článku Proč právě Švejk (Signál, 1928), K. Poláček upozorňuje na syrovost a drsnost Haškova humoru, na lidovost románu. F. Soldan ve Švejkovi oceňoval pronikavou analýzu společnosti a třídní hledisko, M. Brod viděl ve Švejkovi podvědomý antimilitarismus nabízející výraz v ironii. V programu D 36 proběhla anketa „Co je pro vás Jaroslav Hašek?“ V. Nezval hledal souvislosti s avantgardním dadaismem, E. F. Burian ocenil Haškovu poetizaci všednosti, J. Honzl spontaneitu a svobodu fantazie i tvůrčí sílu humoru, Z. Nejedlý oceňuje lidovost a revolučnost: „Vším je mu člověk a nic forma.“ K. Teige hovoří o Haškově genialitě, L. Novomeský zdůrazňuje, že „ten, kdo odmítá Švejka ve jménu bojovnosti, Švejkovi vůbec neporozuměl“ (Hašek je věčný, Tvorba, 1938). Za války byly vyzdvíženy rysy Švejkova rozkladného vlivu posilujícího odpor proti nacistické totalitě (Fučík, Nejedlý). Odsouzen byl naopak z pozic protektorátního režimu (Vajtauer, Verner). J. Grossman ocenil na Haškově románu tradici periferie, hyperboličnost a aktualizace hledal ve Švejkovi i prvky existencialismu a pocitů „nahého člověka“.

Po roce 1948 převládala ideologická hlediska marxistické kritiky (J. Fučík), oceňující na Švejkovi odpor proti válce a lidovou chytrost.

Nové přístupy přinesla 60. léta v pojetí K. Kosíka, jenž nalézal spoje mezi Haškovým Švejkem a dílem F. Kafky. Despektní vztah k postavě Švejka ožil ve vystoupení V. Černého.

Současná hlediska se snaží oddělit Haškovo dílo od ideologizujících interpretací a ukázat osvobodivý účinek jeho humoru (P. Blažíček) i možnosti alegorického chápání Švejka v návaznosti na bibli jako vykupitele z hlouposti (S. Richterová).

Výběrová bibliografie:

- AMP (Píša, A., M.): Právo lidu 27. 10. 1935
 B. M. (Mathesius, B.): Tvorba, 2, 1927–28, s. 104
 Čapek, J. B.: Kritika, 5, 1928, č. 10, s. 118–189
 Durych, J.: Rozmach, 4, 1927, č. 4, 97–105
 Dyk, V.: Národní listy 26. 4. 1927 a 15. 4. 1928
 Garell, T. (Teige, K.): Pásmo, 2, 1925–26, č. 1, s. 6 10

ill (Novák, A.): Lid. noviny 8. 4. 1927
 jef – (Fučík, Jul.): RP – Rudý večerník 21. 4. 1928
 jh (Hora, J.): Nár. osvobození 25. 4. 1928
 – jk – (Kodíček, J.): Tribuna, 9. 1927, s. 1
 Kolman–Cassius, J.: Tribuna, 10. 1928, č. 102
 Konrad, K.: Tvorba, 10. 1935, s. 709–711
 Kopta, J.: Přítomnost 3. 1926, č. 1, s. 9–11
 Koval, K.: Venkov 26. 5. 1935
 KZK: České slovo 13. 10. 1935
 Lacina, V.: Signál, 1. 1929, č. 8/9, s. 231
 Olbracht, I.: Rudé právo 15. 11. 1921
 Poláček, K.: Čin, 1. 1929/1930, s. 861–863
 – stb – (Budín, St.): Rudé právo 20. 10. 1935
 St. L. (Lom, St.): České slovo 27. 3. 1927
 Týž: České slovo – Večerník 17. 4. 1928 a 27. 4. 1928
 Vančura, Vl.: Odeon, 1. 1929/1930, č. 1, 3 a 6 – Knižně Řád nové tvorby. Praha 1972, s. 76
 Vaněk, K.: RP – Večerník 18. 11. 1921
 Vojan, K. (Fučík, Jul.): Cesta soukr. zaměstnanců, 6. 1939, č. 1, s. 5

Viz též:

Blažíček, P.: Haškův Švejk (1991)
 Černý, V.: Host do domu, 12. 1965, č. 6, s. 10–15 a č. 10, s. 75–76
 Doležal, B.: Host do domu, 13. 1966, č. 7, s. 24–27
 Hájková, M.: Plamen, 7. 1965, č. 8, s. 171–172 a č. 12, s. 166–167
 Jankovič, M.: Lit. noviny, 1965, č. 44, s. 1 a 3
 Týž: Umělecká pravdivost Haškova Švejka (1960)
 Pytlík, R.: J. Hašek a Dobrý voják Švejk (1983)
 Týž: Kniha o Švejkovi (1983)

BJ – AH

Fr. Hrubín: Hirošima (1948)

Básnická skladba inspirovaná atomovým útokem na Hirošimu je uvedena několika citacemi (Oppenheimer, Gorkij). Již vstupní texty – Prolog, Zpěv první a poslední, Epilog – sugerují intenzivně prožívaný pocit znepokojení pramenícího z napětí mezi prospěšnými a ničivými možnostmi technických objevů, zvl. atomové energie (toto napětí je vyvoláváno a umocňováno i volbou a korespondencí motivů: ničivá síla – intimita milování a početí dítěte, hříbek na látání ponožek – atomový „hříb“). Následující část – Město za časů Hirošimy s fragmenty běžného denního i nočního života Prahy a její periferie (Lampa v letenských sadech, Opilec, Sběrač lahví) – plná znepokojivých obrazů, hrůzných sebereflexí, vidin a představ – může být chápána jako důkaz existence světa „nezúčastněného“, sobeckého, lhostejného ke všemu dění vzdálenějšímu, vesmírnému, „poklidná všednost“ mohla však působit také jako jistá protiváha těmto pocitům právě samozřejmostí klidu a bezstarostného bezpečí. Skladba mohla být jistým překvapením, zejména po Jobově noci (1945), jež byla přijímána jako definitivní básníkův rozchod s poezií „starého světa“, jakkoliv sbírka bezprostředně předcházející (Nesmírný krásný život, 1947) otřesení jistotami čerstvě a pracně dobytými již signalizovala.

Hirošima byla obtížně akceptovatelná z hlediska nových požadavků kladených na poezii, jež se měla stát prostorem pro zobrazování a oslavu poučnorových společenských proměn. Napětí čišící z Hrubínovy skladby bylo v rámci dobové básnické tvorby pociťováno jako disonantní hlas, jakkoliv k nastolení dogmatických požadavků, realizovaných v té době již naplno v SSSR, se teprve schylovalo, a tomu odpovídalo i její kritické přijetí. O. Kryštofek v úvodu ke kritickému hodnocení nových básnických knih (mj. Halase, Bednáře, Šterna, Školaudyho, Nezvala) představil nové funkce poezie („*umění jako bojový prostředek dělnické třídy*“) i její postavení ve společnosti (po boku dělnické třídy), vlastní referát se pak nesl v duchu konfrontačním („staří“ – „mladí“) s neskrývanými (až nekritickými) sympatiemi k dílu mladých autorů (s výjimkou Halase, výtky směřovaly především k Nezvalovu Velikému orloji). Hrubínovu knihu přijal Kryštofek rozporně: jako omyl a zklamání po autorově „*dřívějším radostném a bojovém příklonu k socialismu*“, a tudíž jako projev hluboké osobní krize a úzkosti z války, s uspokojením však zaznamenal na mnohých místech autorovu snahu z této krize vybědnout. J. Hájek odmítl skladbu formou „přátelského“ otevřeného dopisu: jménem „všech ctitelů“ básníkovy díla ji označil za knížku temnou a bezvýhodnou, plnou zmaru,

Karel Hynek Mácha: Máj (1836)

V roce 1836 vydal Karel Hynek Mácha lyricko-epickou básnickou skladbu Máj. Ve čtyřech zpěvech jsou líčeny důsledky vypjatého romantického konfliktu: Vilém zabil svůdce své milenky Jarmily, aniž věděl, že to byl jeho otec. V prvním zpěvu se o Vilémově uvěznění dozvídá Jarmila proklínaná poslem této zprávy. Hrůzný prostor podzemního vězení a bezvýchodné úvahy o předělu mezi životem a smrtí představují ve druhém zpěvu Viléma odsouzeného k smrti. Třetí zpěv líčí Vilémovu popravu, ve čtvrtém zpěvu projíždí sám autor kolem popravčího pahorku, vzpomíná, rozvažuje o životě a identifikuje se s Vilémem a jeho osudem. Dvě intermezza – před třetím a čtvrtým zpěvem – vyvolávají představu reje duchů a přírodních jevů a nárek osiřelého „sboru“ Vilémových druhů.

Pro celek skladby je zásadní její zvláštní atmosféra daná prolínáním dějových, reflexivních a deskriptivních prvků, ale také složitě strukturovanou soustavou kontrastů, jež souvisí s popisem a evokovanými akcesorními významy, alegorizací, zasahují do etických hodnotových kategorií, evokují prostorový protiklad pádu a zdvihu (pád a zdvih jsou tu současně chápány i ve svém morálním významu), hloubky a výšky (s dalším pobočným významem – například hloubky myšlenek, smutku, beznaděje). Vzájemná protipozice jara v počátečních třech zpěvech a zimy ve zpěvu závěrečném, jakož i protikladnost denní a noční scenerie a jejich vzájemných přechodů ve vztahu k dějovým zlomům dotvářejí kontrastní stavbu básně. Máchova skladba také obdivuhodným způsobem syntetizovala formální a tematické složky. Zmíněná polyfunkční kontrastnost je uplatněna i ve větých konstrukcích, větých dvojicích i v uspořádání hlásek. Eufonická kvalita verše s přesným půdorysem hláskové instrumentace a s originálním pokusem o vytvoření českého jambu rovněž zasahuje do významové roviny.

Díky své formální dokonalosti i existenciálním otázkám kladeným s bytostně prožívaným zaujetím a skepsí se dílo řadí mezi ta, k nimž si dosud každá následující generace vymezovala svůj vztah. V Máji totiž kladl K. H. Mácha otázky, na něž neodpověděl a na něž mu nebylo dopřáno odpovědět. Již tím se skladba stala něčím výjimečným v kontextu české literatury třicátých let. Zmíněná Máchova skepse, přesvědčení, že život sám je úděl konfliktu a tragédie, vyústila v gesto neslýchané a nepřijatelné v dobových souvislostech – v negaci nebo zpochybnění metafyzického hodnotového systému, skepsi a subjektivní pocit osamění. V období obav z rozkolísání pozitivních hodnot, krystalizace národně výchovného úsilí literatury

přispívající k stmelení homogenní národní společnosti musil Máchův postoj vyvolat negativní reakci.

Přijetí Máje bylo tedy až na výjimky zahraničních recenzí negativní. Rehabilitaci skladby znamenalo vystoupení první poobrozené generace s almanachem Máj v roce 1858. Během dvaadvaceti let uplynulých od vydání Máchova díla došlo k znatelnému posunu jeho hodnocení. Toto období by bylo možno charakterizovat jako etapu, v níž doznívalo recenzní přijetí Máje. Pak už Máj vstupoval do souvislostí literárněhistorických syntéz a interpretačních analýz.

První kritický soud vyslovil J. S. Tomíček. Hlavní výtka směřovala proti bezvýchodnosti: „*Odporujeme tomu a podobnému hegelianismu, že na věčnosti žádný cíl, všecko jedno jest.*“ J. S. Tomíček tu také zároveň reflektoval počátky sporů o Heglovo dialektické chápání světa a s jistým filozofickým postřehem postihl Máchovu schopnost pojímat celek v jeho rozpornosti. Kritický soud vyústil ve známou pasáž: „(...) jeho báseň jest škvára, která z vyvrhelé sopky vyhozená mezi květiny padla. Ve květinách můžeme míti a máme zalíbení, nikoli ale v chladném, mrtvém meteoru, který z rozervaných útrob vyvržen byl.“ Základní argumentací vlastenecké aktivity pak kritika vrcholí: „(...) spali jsme dvě stě let, on nesmí nás dutým hlasem své zbortěné harfy do nového snění konejšiti.“ J. S. Tomíček si ovšem uvědomil uměleckou hodnotu skladby, avšak nedokázal se smířit s jejím provokativním vyzněním.

J. K. Tyl svou kritiku komponoval podobně. I on v úvodu uznal Máchův básnický talent: „*P. Mácha jest básník – to mu nikdo odpírati nesmí; každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolené, rozjitřené duše*(...)“. Nicméně v tónu jeho recenze převládala tylovská optimistická výchovná tendence: „(...) ale proč u nás, kdežto se nám v znameních nejpříznivějších krásné příští usmívá, kdež potřeba na všech cestách k národu mluvíti – a pěvci otevření celý svět!“ Ta vedla Tyla rovněž k odmítnutí Máje.

Třetí kritický soud pocházel z pera J. K. Chmelenského. Také on přiznal dílu básnické kvality: „(...) ze všeho, cožkoliv p. Mácha ve svém Máji podal, poesie vysvítá.“ Výhrady kořenily především v kritikových estetických zásadách. J. K. Chmelenský se ve východiscích své kritické činnosti opíral o estetický program Josefa Jungmanna, vycházející z klasicistických zásad, i když v praxi tyto zásady přizpůsoboval kulturním a reprezentativním potřebám národní společnosti. Nicméně mu šlo rovněž o její kultivaci. Proto Máchův Máj: „(...) aspoň mne – příliš uráží; neboť od oběšence a anjela nepoeticky padlého s nechutí očí obracím. Třebat i p. Mácha dokola krásných květin nasázel, pěkných obrazů v pozlacených

rámech navěšel, přece vůně jeho květin a lesk jeho obrazů puch a vyzáblost lotra se klátícího nezahrnou a hnusné kolo a šibenici našemu oku nezakryjí, nechť by se i v pozadí sám básník dostavil.“

K. A. Vinařický Slánský se v souhrnné studii (otištěné původně v Karlovarském almanachu) přihlásil k Tomíčkovu soudu o Máji a celek charakterizoval jako věčné nic v pěkném oděvu.

Několik hlasů pozitivně přijavších Máj zaznělo za hranicemi Čech. Většinou šlo o souhrnné pohledy na jistý vývojový úsek české literatury. Nepodepsaná stať Přehled nejnovější české beletristické literatury v lipském časopisu *Unser Platz* pozoruhodně přirovnává K. H. Máchu k „*prosnému kříži, který ční v krásné krajině a dává tušit, že je tam chmurný hřbitov*“. Je to přirovnání naprosto odlišné od Tomíčkovy „*škváry*“. Rovněž pochopení máchovské skepse a smysl její katarze svědčí o interpretaci, k níž české prostředí nemohlo dojít: „*(...) tím způsobem může člověk dojít k poznání svého opravdového neštěstí a že sice zlý se může stát nešťastným, ale že se skutečně nešťastný nemůže stát zlým.*“ J. Polák vyslovil hypotézu, že autorem stati mohl být Karel Sabina. J. N-k y ve vídeňském Österreichischer Morgenblatt ocenil „*autorův živý cit*“, který se „*nejúchvatněji projevuje zvláště na třech místech, kde líčí romantickou krásu přírody a utrpení.*“ Jemná výtku vzdáleně připomíná výhrady českých kritiků k Máchovu materialismu. Sympatizující hlas zazněl i z polského prostředí. A. Bielowski v článku Karol Henryk Macha charakterizoval básníka jako prvního „*z nových českých pěvců, který výrazněji usiluje o nové formy pro své panenské myšlenky*“. Bez výhrad pak hodnotí Máj: „*Úspěchy, jaké na této nové cestě již dosáhl, přispěly k obohacení opěvovaného předmětu množstvím šťastných nápadů a celý román oplývá tajemným půvabem, který pouze velký talent dokáže dodat svým dílům.*“

V slovenské Hronce z roku 1837 pak polemizoval s názory J. K. Chmelenského vydavatel listu K. Ku z m á n y : „*My jsme uvykli k tomu a ne k tomu, toto pak není takové: tedy je zlé, to je způsob rozumování p. dr. Chmelenského (...)*“ Ke kritickému ohlasu lze také řadit zmínky v korespondenci F. L. Čelakovského a V. Nejedlého. F. L. Čelakovský v dopise J. K. Chmelenskému (13. 5. 1836) píše o nešťastném básníku i s celou svou romantikou a o hrozných plodech byronismu. V. Nejedlý (dopis Karlu Havlíkovi, 4. 6. 1836) předpokládá, že by K. H. Mácha mohl patřit „*mezi nejvznešenější básníky české*“ ... kdyby „*tak přílišně romantické novoty nevyhledával.*“ V období mezi dvěma Máji, Máchovým a almanachem, byly patrné tendence snah posuzovat Máchovu skladbu objektivnějšími soudy. K. S a b i n a, jeden z prvních a hlavních obhájců a interpretů Máchova díla, v roce 1840 uveřejnil v časopise Ost und West

první studii, v níž označil talent K. H. Máchy jako „*dřímající lví sílu*“ a přisoudil mu v kontextu české literatury rozhodující místo. Také pro J. J. Kolára byl K. H. Mácha géniem plujícím ve fantastických oblastech, který by dříve či později sestoupil do skutečnosti. S. Kapper uveřejnil rozhodující soud: „*Mácha měl sílu dát literatuře svého národa svůj vlastní směr; stát se zakladatelem školy – což nedokázal ještě žádný z českých básníků a literátů.*“

Pozitivně K. H. Máchu hodnotil T. Wander von Grünwald v předmluvě k německému překladu Máje, pořízeného S. Kapprem (1844). S. Kapper na tento tón navázal v Poznámkách k dějinám novočeské poezie, lyrice. V roce 1845 je uveřejnil ve vídeňských Sonntagsblätter. Z téhož roku pak pochází základní máchovská studie K. S a b i n y Úvod povahopisný. Jde o první souhrnný pohled na Máchovo dílo, uvádějící pokus o souborné vydání Máchova díla.

V Pražských novinách z roku 1854 pak byla uveřejněna v devíti pokračováních (nepodepsaná) studie F. B. Koříňka Karel Hynek Mácha. Byl to poslední rozsáhlý pokus snažící se s řadou argumentů o útok proti romantismu a Máchově tvorbě. Pak nastoupily zmíněné literárněhistorické syntézy a interpretace. Zahájil je J. S. Haštalský svým Stručným obrysem historie české literatury (1856). Čtyři řádky věnované K. H. Máchovi již jej řadí mezi reprezentativní literární osobnosti.

Výběrová bibliografie:

- Bielowski, A.: Karol Henryk Macha. Rozmaitości. Gazeta Lwowska, 1836, s. 415. Překlad v Literární pouti, s. 80
Horský, E.: Časopis Českého musea, 87, 1913, s. 452–453
Chmelenský, J. K.: Časopis Českého museum, 10, 1836, sv. 1, s. 370–385
Ivanov, M.: Důvěrná zpráva o Karlu Hynku Máchovi. Praha 1978
Janský, K.: K. H. Mácha. Život uchvatitele krásy. Praha 1953
Kapper, S.: Sonntagsblätter für heimatliche Interessen, 1, 1842, s. 313–314. Český překlad v Literární pouti, s. 152
Týž: Sonntagsblätter, 4, 1845, s. 1016–1088
Kolár, J. J.: Ost und West, 5, 1841, s. 83–84. Překlad máchovské části Literární pouti, s. 138
Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského. Praha 1910, s. 409–410 [Kořínek, František Branislav, autor nepodepsán]: Pražské noviny, 4, 1854, č. 17, s. 2–3, č. 21, s. 3, č. 23, s. 2–3, č. 25, s. 3–4, č. 27, s. 2–3, č. 31, s. 3–4, č. 34, s. 3–4, č. 46, s. 3, č. 60, s. 3
Králik, O.: Historie textu Máchova díla. Praha 1953
Krčma, F.: Karel Hynek Mácha. Soupis prací a jeho životě, díle a kultu. Praha 1932

- Kuzmány, K.: Hronka, 2, 1837, sv. 1, s. 88–93
 Mukařovský, J.: Kapitoly z české poetiky, 3. Máchovské studie. Praha 1948
 N-ky, J.: Österreichischer Morgenblatt, 1, 22. 6. 1836, s. 94. Překlad v Literární pouť, s. 46
 Polák, J.: Právo, 8, č. 78, z 2. 4. 1998, příloha Salon, s. 2
 Prostor Máchova díla. Praha 1986
 Sabina, K.: Ost und West, 4, 1840, č. 3–12. Překlad máchovské části viz Literární pouť, s. 133
 Týž: Úvod povahopisný. In: Spisy Karla Hynka Máchy. 1. Praha 1845, s. V – CVIII.
 Šalda, F. X.: Mácha, snivec a buřič. Praha 1936
 Štěpánek, V.: Karel Hynek Mácha. Praha 1984
 Tomíček, J. S.: Česká včela, 3, 1836, s. 181–182
 Torso o tajemství Máchova díla. Praha 1938
 Tyl, J. K.: Květy, 3, 1836, příloha 16, s. 57–59
 Übersicht der neuesten böhmischen belletristischen Literatur. Unser Planet, 7, 1836, s. 689–691. Překlad byl vydán: Pavel Vašák (ed.): Literární pouť Karla Hynka Máchy. Praha 1981, s. 43–45
 Vašák, P.: Karel Hynek Poutník. In: Literární pouť Karla Hynka Máchy. Praha 1981, s. 362–376
 Vinařický Slánský, K. A.: Almanach de Carlsbad, 11, 1841. S. 191–246. Zde s. 242
 Týž: Ost und West, 6, 1842, č. 27–48. Překlad příslušné pasáže Literární pouť, s. 154
 Wander v. Grünwald, T. Libussa. 3. Praha 1844, s. 97–100

ra

Josef Svatopluk Machar: Magdalena (1894)

Autor označil svou skladbu jako veršovaný román. Jeho osnovou je pokus vymanit dívku vyvrženou na okraj společnosti z demoralizujícího prostředí, který ztroskotá na předsudcích a konvencích maloměstské společnosti. Ústřední postavou je mladá prostitutka Lucy, oběť otce, bývalého učitele a nezodpovědného opilce. Ujme se jí Jiří, jeden z příslušníků pražské intelektuální smetánky. Odvede ji z nevěstince a ubytuje u své tety. Dívka v sobě postupně objevuje dosud nepoznané rysy lidské důstojnosti a citlivosti. „Zachránce“ Jiří se však v obavě před výsměchem přátel a vydíráním Lucyina otce rozhodne odstěhovat dívku s tetou mimo metropoli. Obě ženy se usadí v nedalekém městečku (autor měl nepochybně na mysli Brandýs nad Labem) a stávají se středem pozornosti místní honorace. Lucy se zde také seznámí se souchotinářským studentem, anarchistou, který jí odhalí pokrytectví a morální zkorumpovanost takzvaných lepších společenských kruhů. Mezitím do městečka dorazí dívčin otec a v hospodě prozradí minulost své dcery. Skandál, který způsobí, se stane nepohodlným Jiřímu, jenž začal usilovat o politickou kariéru. Jeho vztah k dívce se změnil, zachová se k ní jako k prodejné ženě. Ponížená Lucy se rozhodne vrátit do Prahy a utopit se. Touha žít v ní však zvítězí a vrací se tam, odkud vyšla.

Machar ve své knize Konfese literáta uvedl, že námět k románovému příběhu čerpal z vlastní zkušenosti. Jako student se seznámil s mladičkou prostitutkou známou pod přijatým jménem Vlasta. Začínající spisovatel pod vlivem četby Dostojevského románu Zločin a trest, který na něho zapůsobil mimo jiné i postavou Soněčky Marmeladovové dohnané bídou k prostituci, se Vlasty ujal a snažil se jí dopomoci k řádnému zaměstnání. Stala se prodavačkou v obchodě a posléze v kiosku s občerstvením. Po čase však básník seznal, že opět propadla svému původnímu řemeslu, a přerušil s ní styky. Nereagoval na její exaltované prosby o schůzku a po delší době ji uviděl v roli šantánové zpěvačky v známém pražském kabaretu. Oproti reálné zkušenosti básník svůj příběh zaměřil tak, aby jeho vyznění bylo zahroceno proti konvencím maloměstské společnosti. Satirickému vylicení života na českém maloměstě je věnována značná část skladby. Postihuje v ní nejen prázdnotu politikaření a zápas o výnosné pozice ve veřejném životě plném vlasteneckých frází, nýbrž odhaluje též intimní zákulisí společnosti se skandály a pomluvami, závisť a pokrytectvím. Protiváhou tomuto panoptikálnímu prostředí je neudrživý mladý radikál, jenž sní o budoucím životě očištěném revolucí.

...onina, v níž hodnotil příznačnou poetiku divadla, které první. V odpovědi na tyto výtky neideovosti zdůraznil odpor k frázi „politické, mravní, citové, hudební, literární, jevištní“ jako společného jmenovatele semaforické poetiky její sociální provokativnosti.

rozpor závěrů oficiální kritiky a spontánního nadšeného ohlasu divadla upozornil později V. Just. Obnovená premiéra v r. 1977 se nesetkala s valným zájmem oficiálních divadelních kritiků, přesto byla uvítána jako působivý divadelní tvar zachovávající semaforický humor a poetiku (Skalka).

Problémy, s nimiž se hra setkala koncem 50. let, svědčí o oficiální kritické reflexi, která nedokázala až na výjimky postřehnout novost a specifičnost poetiky divadla Semafor, jež otvíralo možnosti autorskému divadlu malých scén.

Výběrová bibliografie:

- aš (= Schulz, A.): Večerní Praha 3. 11. 1959
 Horníček, M.: Esej. In: Suchý, J.: Semafor. Praha 1964, s. 193–213
 Jh (= Hach, J.): Divadlo, 11, 1960, č. 2, s. 98–99
 Just, V.: Semafor S plus Š a Semafor S minus Š. In: Just, V.: Proměny malých scén. Praha 1984, s. 98–128
 (k): L'ud 31. 5. 1960
 Lajcha, L.: Smena 9. 4. 1960
 Lukeš, M.: Divadelní noviny, 3, 1959–1960, č. 18, s. 5
 Machonin, S.: Literární noviny, 9, 1960, č. 47, s. 6
 Opavský, J.: Rudé právo 18. 11. 1959
 Rejžek, J.: Práce 20. 1. 1977
 sd: Ochotnické divadlo, 6, 1960, č. 3, s. 54–55
 Schnabel, J.: Mladá fronta 1. 11. 1959 (pražská mutace MF)
 Skalka, M.: Květy, 27, 1977, č. 4, s. 40
 Sychra, A.: Není snadné...In: Suchý, J.: Semafor. Praha 1964, s. 14–15
 Trnka, J.: Divadlo Semafor...In: Suchý, J.: Semafor. Praha 1964, s. 13
 ves: Literární noviny, 8, 1959, č. 45, s. 5
 Vostrý, J.: V polemice...In: Suchý, J.: Semafor. Praha 1964, s. 174–176
 Vrba, J.: Ochotnické divadlo, 6, 1960, č. 3, s. 52–53

led

Josef Škvorecký: Zbabělci (1958)

Román líčí průběh pohnutých událostí květnového týdne (4.–11. 5.) roku 1945 v malém východočeském městě (Kostelec = Náchod) viděný z perspektivy dvacetiletého bývalého gymnazisty Dannyho Smířického, jenž spolu se svými vrstevníky byl v posledním období okupace nasazen na práci do letecké továrny. Danny je saxofonista v amatérské jazzové kapele, jejíž členové včetně něho se chtějí účastnit revolty proti dožívající okupační moci, aniž by však byli pohlčeni okázalou vlasteneckou maškarádou organizovanou jejich otci. Z Dannyho pohledu, v němž se s živoucí bezprostředností prolínají erotické tužby adolescence, mladistvý nonkonformismus a lyrismus milovníka jazzové hudby i střízlivý odstup od maloměstského prostředí rodičů, se květnová revoluce jeví jako tragikomické divadlo, v němž se směšné figurky měšťáků a pitoreskní postavy ruských vojáků střetávají se syrovou brutalitou války. Přes všechn okázalý odpor k vlastenecké sentimentalitě však ve vypravěčově vědomí klíčí nostalgický pocit dramatického životního zlomu, který uzavírá jednu životní etapu a otevírá novou, dosud neznámou.

Škvoreckého próza vznikala na konci 40. let a vyšla o deset let později v roce 1958. Její původní záměr ukázat hrdinský mýtus květnové revoluce z provokativně nepatetického, groteskního hlediska nabyl v době, kdy román vyšel, dalších významových odstínů – především závažně porušil politicky oktrojovaná pravidla socialistickorealistické epiky vyžadující zřetelné rozlišení kladů a záporů z třídního hlediska, patetické zpodobení historické srážky ideových protivníků s perspektivou vítězství představitelů komunistické ideologie. Objevil se v době, kdy oficiální estetická a ideologická doktrína se ocitla v krizi (po odhalení „kultu osobnosti“) a kdy dogmatická kritika hledala argumenty a příklady pro upevnění své otřesené hegemonie. Vhodným vzorem se tehdy stal román Jana Otčenáška Občan Brych předvádějící obraz ideově kolísajícího intelektuála, jenž nachází kladný poměr k socialismu. Za těchto okolností se Škvoreckého Zbabělci jeví jako dílo odporující záměrům stranické kulturní politiky. Na vývoji kritických ohlasů díla je zřetelně vidět působnost politických a ideologických vlivů v literárním životě. První reakce na Zbabělce (J. Lederer ve Večerní Praze, V. Vrabec ve Svobodném slově a dokonce i opatrná recenze J. Hájků v Literárních novinách) zdaleka nenaznačovaly osud, jaký měl Škvoreckého román postihnout. Ledererova recenze sice konstatovala, že hlavní postavě románu „*nic není svaté*“, že „*v jeho uzoulinkém světě to páchne cynismem*“, ale na druhé straně

vyzdvihla, že „*takhle o revoluci ještě nikdo nepsal*“ a že román „*je dobře napsán(...), překvapuje, provokuje, vyvolá spory*“, aniž by tato provokativnost byla považována za něco hodného odsouzení. Podobně V. V r a b e c viděl klad tohoto debutu v jeho „*znepokojivém a dráždivém klimatu*“. Há j e k sice ocenil autorův talent a vyzdvihl tematickou novost románu (buržoazní mládež za okupace), ale postrádal výslovný autorův odstup od hlavní postavy, kritický vztah k Dannymu (takové vzorové hledisko přinesl až román Jana Otčenáška Kulhavý Orfeus, kde byla „zlatá“ mládež typu Dannyho a jeho jazzmanů podrobena ideologické kritice).

Reakce na počátku roku 1959 byly již zcela odlišné, jejich vztah k románu byl jednoznačně záporný. Vlastně již kritika V. M i n á č e vytkla románu siláctví, oplzlost, přemíru špíny i nedostatek cudnosti, ale vlastní útok zahájila kritika J. R y b á k a v Rudém právu, která vyšla pod názvem Červivé ovoce. Rybák ve shodě s dalšími recenzenty poukázal na závislost stylu díla na americké literatuře (to samo už bylo pro kritika zápořem) a především zdůraznil to, nač poukázal už Há j e k, totiž nedostatek autorského odstupe od hlavní postavy. Kritik naopak ztotožnil autora s postavou („*v mentalitě hrdinové je kus vlastní mentality samého autora*“) a s jeho „cynickým“ pohledem na svět. Závěr jeho recenze byl jednoznačný: „*Zbabělci nemají nic společného s proudem naší socialistické literatury, které jde o víc, než podávat pouhé ‚zповědi pásků‘: o výchovu socialistického člověka.*“ V podobném tónu byly psány i další recenze, které následovaly po kritice Rudého práva. Redakce Večerní Prahy se distancovala od posudku Ledererova, v Tvorbě se k Rybákovi připojil J. N o v ý (Živořichopis páska) a v Čs. vojáku I. Š t u k a. Výsledkem bylo stažení knihy z prodeje i z knihoven.

Teprve po šesti letech při příležitosti druhého vydání (autorem mírně upraveného) se objevily kritiky překonávající ideologické předsudky a oceňující myšlenkový i umělecký přínos knihy. J. V o h r y z e k v časopise Host do domu a M. J u n g m a n n v Literárních novinách se zamysleli nad proměnou přístupu ke knize v změněné společenské a literární situaci první poloviny 60. let. (Tehdy se objevily již prózy Hrabalovy, Fuksovy, Lustigovy, Páralovy.) A. H a m a n v Tváři poukázal na mýto-boreckou úlohu románu rozrušujícího ideologická schémata historických konceptů. Objevily se studie zabývající se jednotlivými stránkami díla, například vztahem jeho kompozice a jazzové hudby (R. P y t l í k). Prosadilo se vědomí historického významu knihy, která nejprůbojněji narušila přežívající literární konvence a signalizovala nezadržitelný nástup volnějšího myšlení a cítění, jaké se uplatnilo v průběhu následujícího desetiletí. V tomto smyslu byl Škvoreckého román radikálnějším protějškem „poezie

všedního dne“ realizované skupinou kolem časopisu Květen (k jeho likvidaci došlo takřka zároveň s konfiskací 1. vydání Zbabělců). A u t o r sám v knize Samožerbuch vyslovil názor, že kampaň proti knize byla jen záminkou k opětnému ideologickému utužení kulturní politiky na konci padesátých let.

Postava Dannyho jako autokritického pozorovatele a glosátora společnosti se pak přenesla i do dalších Škvoreckého próz (Mirákl, Příběh inženýra lidských duší ad.). Nejnovější rozbor díla přinesla kniha P. B l a ž í č k a a monografie P. T r e n s k é h o.

Výběrová bibliografie:

- Buriánek, Fr.: Nový život, 1959, č. 3, s. 306
 Há j e k, J.: Literární noviny, 1958, č. 51/52, s. 4
 Lederer, J.: Večerní Praha 20. 12. 1968
 Mináč, V.: Květen, 1958, č. 12, s. 667–668
 Nový, J.: Tvorba, 1959, č. 3, s. 62–63
 redakční rada: Večerní Praha 24. 1. 1959
 Rybák, J.: Rudé právo 14. 1. 1959
 Vohryzek, J.: Host do domu, 1964, č. 10, s. 18 (psáno v r. 1958)

Viz též:

- Blažíček, P.: Škvoreckého Zbabělci. Praha 1992
 Černý, V.: In: Eseje o české a slovenské próze. Praha 1994
 Haman, A.: Tvář, 1964, č. 5/6, s. 65–69
 Jungmann, M.: In: Obléhání Tróje. Praha 1969
 Kosková, H.: In: Hledání ztracené generace. 2. vyd. Praha 1996
 Peroutka, F.: In: Budeme pokračovat. Toronto 1984
 Pytlík, R.: In: Příběhy pod mikroskopem. Praha 1966
 Suchomel, M.: In: Literatura z času krize. Brno 1992
 Špirit, M.: In: J. Škvorecký: Zbabělci. Praha 1999

AH

**Aleš Haman, Bohumil Jirásek,
Ladislava Lederbuchová, Jiří Staněk, Viktor Viktora**

Literatura v diskusi

Obálku navrhla Iva Janatková
Vydalo Nakladatelství H&H Vyšehradská, s.r.o.
Komenského 236, 252 25 Jinočany
Odpovědná redaktorka Jana Šípková
Technický redaktor Jan Boukal
Sazba MU Studio, Rumunská 26, Praha 2

Tisk Akcent, Vimperk

1. vydání, 2000

ISBN 80-86022-78-1